

Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 2000, C. 3, s. 7

Kanuni Dönemi Tarihçilerinden Tabib Ramazan ve İki Eseri

*Necati AVCI**

GİRİŞ

Osmanlı hanedanının yüzyıllar süren uzun tarihi hakkında sayısız eserler yazılmıştır. Halen büyük bir kısmı, muhtelif ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinde el yazması halinde muhafaza edilmekte ve araştırılarak gün ışığına çıkarılmayı beklemektedir. Bu tarih hacminin çok engin, zengin ve derin olması itibariyle bazı hükümdarların dönemleri, pek çok teferruatlı hadiseleri ihtiva etmesi sebebiyle, neredeyse başlı başına birer tarih teşkil etmektedir. Osmanlı tarih yazarlarının bir kısmı umumi veya evrenin oluşumundan kendi zamanına kadar ya da devletler ve milletler tarihi yazdıkları gibi, diğer bir kısmı da Osmanlı hükümdarlarının hayatını veya hükümdarlığı sırasında geçen toplu ya da ferdi olayları ve o devre ait siyasî, sosyal, ekonomik, eğitim veya askeri yönleri kaleme almışlardır. Söz konusu tarihi olayların bir kısmı ise, değişik yazarlar tarafından ele alınarak kendi tespitleri, müşahedeleri ve görüş açılarına göre yazılmıştır. Ayrıca bu tarihçilerin bir kısmı, ele aldıkları olayları, fiilen yaşamış veya hadiselerin muasırı olmuşlardır. Diğer bir kısım tarihçiler ise, bu hadiseleri; üstünden kısa veya uzun bir süre geçtikten sonra ele almışlardır.

* *Yrd. Doç. Dr.*, Osman Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmamızda, yalnızca hükümdarlık süresi yarım asra yaklaşan Osmanlı Cihan Devleti ve hanedanının onuncu hükümdarı olan Kanuni Sultan Süleyman Han dönemine ait; önemli bir tarih yazarı olan Tabib Ramazan ve bu hükümdarın ilk iki büyük seferi olan Belgrad ve Rodos üzerinde duran iki eserini tanıtarak gün ışığına çıkarıp, başta tarihçilerimiz sonra bütün osmanlı araştırmacılarımıza takdim etmeye ve tanıtmaya çalışacağız. Bu eserlerin birincisi; Kanuni'nin saray hekimi, Tabib Ramazan'ın H.927/M.1521 tarihinde, fiilen iştirak ettiği kendi kaleminden tespit edilen Belgrad'ın ve ona bağlı öteki kalelerin fethi hakkında, ikincisi ise yine yazarın 928-9/1522 tarihinde bizzat katıldığı ve Kanuni'nin ikinci büyük seferi olan Rodos seferleridir. Tabib yazar bu eserlerini, zamanın ilim ve edebiyat dili kabul edilen, Arapça-olarak kaleme almıştır. İkisinin de tek nüsha olduğu tespit edilen bu yazma eserlerin birincisinin başlığı: "Hazihi Risaletun Fethiyyetun Süleymaniyyetun Müte'alilikatun Li Fethi'l-Kila'i'l-Ungurusıyyeti ke Beligrad ve Gayrihi Mine'l-Kila'i'l-Mektubeti Fi Hazihi'r-Risaleti" isimli eseridir. İkinci eserinin başlığı ise; "er-Risaletu'l-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu"dır. Bu vesileyle Kanuni zamanının en önemli olaylarından ikisi ve tahta çıkışından sonra Avrupa'ya karşı ilk iki büyük seferini anlatan bu iki yazma eseri, imkanımız dahilinde, birinci el kaynaklara dayanarak ilmi ve gerçekçi bir şekilde aydınlatmaya çalışacağız.

Belgrad ve Rodos seferi risalelerini kaleme alan yazar; memuriyeti gereği içinde bulunduğu sefer hazırlıkları ve ilgili meseleleri, bütün inceliklerine kadar bilen biri olması bakımından Osmanlı tarihçileri için önem sayılmaktadır. Aynı zamanda resmi bir belge yerine geçen risaleleri, önemi bakımından da XVI. yüzyılın Osmanlı tarihi üzerinde çalışacak olan bütün araştırmacıların, kuşkusuz birinci derecede bir kaynak olarak gözönünde tutmaktan uzak kalamayacakları birer eserdir.

Bir yandan Kanuni Sultan Süleyman devrinin basılı olmayan kaynakları arasında yer alan ve adı hemen hemen hiç duyulmamış bir tarihçi olan Tabib Ramazan'ın "**Belgrad**" ve "**Rodos**"¹ seferleri ile ilgili eserleri üzerinde çalış-

1 Bu eserin adı, muhtelif kaynaklarda değişik şekillerde geçmektedir. Bk. Von Hammer, **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (çev., Mehmet Ata), İstanbul 1330, 5/4, 23nl, 24nl, 23l; C.Brockelmann, **GAL**, Leiden 1949, 1/32nl; Agâh Sırrı Levend, **Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi**, Ankara 1956, 43; Hüseyin G.Yurdaydın, **Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri**, Ankara 1961, 48; Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1975, 3/166; Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri** (çev. Coşkun Üçok), Ankara 1982, 84; Necati Avcı, **er-Risaletu'l-Fethiyyetu's-Süleymâniyyetu (Belgrad)**, Basılmamış Y. lisans tezi, AÜ.SBE., Ankara 1989, 3, 4.

malarımızı sürdürürken, öte yandan bu eserlerin başka nüshalarının bulunacağı ihtimali ile Türkiye'deki başlıca kütüphanelerde incelemelerde bulunduk. Çalışmamıza uzun süre devam etmemize rağmen bu kıymetli el yazmalarının ilkinin Topkapı Sarayı Müzesi'nde, ikincisinin de Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan nüshalarından başka nüshalarına, maalesef rastlayamadık.

Kıymetli bilim adamı Prof.Dr. Muhammed Hamidullah'tan aldığımız bilgiye göre bu eserlere ait Paris, Vatikan ve Viyana Kütüphanelerinde de herhangi bir nüsha bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu eserleri milli tarihimize kazandırmak üzere, ileride çevirisi ve edisyon kritiğini yapmaya çalışacağız. Bu eserlerdeki bilgilerin doğruluk derecesini, bu yazarın çağdaşları tarafından aynı konuları zikretmek için kaleme almış oldukları eserler ile bu yazara ait diğer eserleri gözönünde tutarak, ortaya çıkarmaya çalıştık.

Türk milli tarihinin bu dönemine ait muhtelif yazma eserleri gözden geçirirken, bu devrin konumuzla ilgili bazı önemli yazma eserlerini ele aldık. Çalışmamızın merkezini, Tarihçi Tabib Ramazan'ın, yukarıda adı geçen eserlerinin içeriğini anlatan fihristi teşkil edeceği için, iki eseri de ileride yayınlamak üzere, çalışmalarımızı daha çok bu yönde yoğunlaştırdık. Elimizde bulunan nüshaları, çağdaşı yazarların, ele alıp işledikleri ve yazma nüshaları çoğunlukla İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde bulunan eserleriyle karşılaştırdık.

Tabib Ramazan, Kanuni Sultan Süleyman'ın çağdaşı bir yazardır. Kanuni ve eserde adı geçen bazı diğer şahıslar hakkında kullandığı ifadeler, verdiği tafsilat, eserin bu kimseler hayatta iken yazılmış ve aynı zamanda hadiselerin bir kısmının yazar tarafından bizzat görülmüş olduğu hususunda şüphe bırakmamaktadır.

Eserlerde, gerekli gördüğümüz ilaveleri çifter parantez işareti içinde göstermeye çalıştık. Elimizden geldiği kadar müellif hakkında, metnin içindeki ifade ve verdiği bilgilerden malumat toplamaya gayret ettik. Eserlerinden de elde ettiğimiz bilgilere dayanarak, tarihçi Tabib Ramazan; Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde² yaşamış aynı zamanda tabip olan bir Osmanlı tarihçisidir³.

2 Fatih Mehmed'in II.cülusu 16 Muharrem 855/ 18 Şubat 1451. Bk. Mustafa Alı, **Kühü'l-Ahbar**, İstanbul 1277, 5/246; Hoca Sadeddin Ef., **Tacü't-Tevârih**, İstanbul 1279, 1/345; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, İstanbul 1308, 1/197; Aşık Paşa-Zâde, **Tevârih-i Al-i Osman**, İstanbul 1332, 219; İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1972, 1/452.

Araştırmalarımız esnasında yazarımızın “**el-Fethiyye**” adı altında ayrı ayrı iki eserinin olduğunu, birincisinin “**Er-Risaletu’l-Fethiyyetu’l-Ungurusiiyyetu’s-Süleymaniyyetu**” adı altında, Belgrad ve bu kaleye bağlı Macaristan’ın öteki kalelerinin fethini içerdiğini, ikincisinin ise “**Er-Risaletu’l-Fethiyyetu’r-Radosiyyetu**” adı altında, Kanunî Sultan Süleyman’ın Rodos seferini içerdiğini tespit ettik⁴.

Bu bilgilere ek olarak yazarımız için bazı basılı kaynaklarda “Arap müverrihi Ramazan” ifadesinin kullanıldığını gördük⁵. Ancak yazar “**Er-Risaletu’l-Fethiyyetu’s-Süleymaniyyetu**” [Belgrad] adlı eserinin bazı yerlerinde geçen ifadelerinde, Türk olduğunu açıkça ifade etmektedir⁶. Bu hususu, tercemesini sunduğumuz eserin muhtelif yerlerinde kullandığı Türkçe tabir ve kelimeler de teyit etmektedir.⁷ Bunlardan başka, kullandığı Arapça kelime, ibare ve ifadelerin, Arapça dilbilgisi kurallarına uymaması ve bazı tabir hataları gibi daha pekçok işaretler vardır ki, yazarımızın Arap olmadığını kesin olarak göstermektedir.

Öte yandan, metinde geçen bazı ifadelerin düşük, bazı cümlelerin çok devrik olduğu ve kurallara uymadığı⁸, bir takım kelimelerin de Türkçe’sinin kullanıldığı⁹, bazı Farsça kelimelerin yer aldığı¹⁰ müşahade edilmiştir. Bu keli-

II.Bayezid’in tahta çıkışı 8 R.Evvel 886/ 7 Mayıs 1481. Bk. Alî, **Kühn**, Raşid Ef. Kütüp. Kayseri, No.920, 169a. Yavuz Sultan Selim’in cülusu ise, 8 Safer Cumartesi 918/25 Nisan 1512’dir. Bk. Alî, **a.g.e.**, 218a. Kanunî’nin cülus tarihi 18 Şevval 926/1 Ekim 1520’dir. Bk. Yurdaydın, **Ferdi’nin Süleyman-nâmesi’nin Yeni Bir Nüshası**, AÜ.DTCFD., VIII/204n7, Ankara 1950; İslam Ansiklopedisi, “**Süleyman I.**” maddesi, M.Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1970, 11/101. Krş. “17 Şevval 926/30 Eylül 1520 Pazar günü” Kemal Paşa-Zâde, **Mohaç-nâme**, Süleymaniye Kütüp., Ayasofya Kıt., No. 3318, 3a; “11 Şevval 926” Celal-Zade Mustafa, **Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik**, Süleymaniye Kütüp., Fatih Kıt., No. 4423, 17b; “12 Şevval 926 Pazar günü” Keşfi Mehmet Çelebi, **Selîm-nâme**, Süleymaniye Kütüp., Esat Ef. Kıt., No.2147, 128a; Bostân, **Cülus-nâme-i Sultan Süleyman**, TSMK. R. No.1283, 3b; “17 Şevval 926 Pazar günü”, Alî, **a.g.e.**, 271b; “26 Şevval 926” Osman-Zade Tâib Ef., **Tühfetü’l-Müluk**, Râsim Deniz Özel Ktp. Kayseri, No.suz, 168b.

3 Yurdaydın, **a.g.e.**, 204n7; a.g.y., **Tabib Ramazan’ın Yeni Bir Eseri**, AÜ.İFD., Ankara 1960, VIII/55-60; Levend, **a.g.e.**, 43; Babinger, **a.g.e.**, 84; Avcı, **a.g.e.**, XII.

4 Bursalı Tahir, **a.g.e.**, 3/ 166; Levend, **a.g.e.**, 43; Yurdaydın, **a.g.e.**, 55-60; Babinger, **a.g.e.**, 84.

5 Hammer, **a.g.e.**, 5/23nl, 24nl, 231.

6 Avcı, **a.g.e.**, 62.

7 Avcı, **er-Risaletu’l-Fethiyyetu’r-Radosiyyetu [Rodos]**, (basılmamış Dr.tezi.), EÜ.SBE., Kayseri, 1993, 93-94, 103-105, 129 vd.

8 Avcı, **(Y.lisans tezi Belgrad)**, 20.

9 Avcı, **a.g.e.**, 51, 81-82, 91 vd.

10 Avcı, **a.g.e.**, 12-13, 17-18, 26-27, 28-29, 36 vd.

melerin, Osmanlı eyaletlerinden biri olan o zamanki Mısır veya diğer Arap memleketlerinde, Osmanlıca'nın resmî yazışma dili olması itibarıyla, tesir altında kullanılabileceği ihtimali üzerinde durulmuşsa da bu varsayımı destekleyecek deliller bulunamamıştır. Üstelik Arapça'yı kusursuz olarak kullanan o devrin bazı bilim adamı ve tarihçilerinin¹¹ yazıları gözden geçirilince, Tabib Ramazan'ın, Arap diline yeterince vakıf olmadığı veya Arapça bilgisinin yetersiz olduğu kanaati kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bütün bu açık delillere rağmen yazarımız için bazı matbu eserlerde "Arap müverrihi Ramazan"¹² ifadesinin kullanıldığını gördük. Halbuki bu Tabib Ramazan bir Arap tarihçisi olsaydı, üslubu ve kullandığı ifadeler bu kadar yetersiz olamazdı. Dolayısıyla bu yazarın, kendi ifadesiyle de itiraf ettiği gibi¹³ Arap olmadığı kesin olarak tespit edilmiştir.

Yazarımızın Farsça'sının da yetersiz ve bozuk olduğunu; Belgrad seferini anlatan "El-Fethiyye" adlı eserinde yer alan iki beyitlik Farsça şiirini, yetkili bilim adamlarına inceletmemiz sonucu, tespit ettik¹⁴.

Bu yazar hakkında "Arap müverrihi Ramazan"¹⁵ ifadesinin kullanılması, büyük ihtimalle, hatta şüphe götürmez bir şekilde, eserlerini Arapça olarak kaleme almasından ileri gelmektedir.

YAZAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE FİHRİSTLERİ

Amacımız Tarihçi Tabib Ramazan'ın eserlerini, tenkit etmekten ziyade, gün ışığına çıkarmak olduğu için hayatı, eserleri ve eserlerinin fihristlerini kısaca tanıtmamızın daha doğru olacağına kanaat getirdik.

I. TABİB RAMAZAN'IN HAYATI

Gölgede kalmaya mahkûm olan daha pek çok Osmanlı tarihçisi gibi; yazarımız hakkında da bugüne kadar yapılan çok az ve sınırlı araştırmaların hiç birinde, hayatını tamamıyla anlatacak yeterli bir bilgiye ne yazık ki rastlayama-

11 Misal olarak Şeyhülislam Ebbussuud Efendi'nin Tefsiri; Taşköprülü-Zade'nin Miftahü's-Saade'si ile eş-Şakayık en-Nu'maniyye'si ve Şeyhülislam İbn-i Kemal'in muhtelif Arapça eserlerine bakılabilir.

12 Hammer, a.g.e., 5/23nl, 24nl.

13 Avcı, a.g.e., 62.

14 Avcı, a.g.e., 44.

15 Hammer, a.g.e., 5/23nl, 24nl.

dık. Tarihçimizin hayatı ve hakkındaki sair bilgileri, araştırmamız sırasında eserlerini tetkik ederken ortaya çıkarmaya çalıştık. Zira Tabib Ramazan hakkında elde edebileceğimiz tek kaynak, kendi eserleriydi. Ne var ki yazarımız ailesi, gençliği ve sarayda görev yapmadan önceki hayatıyla ilgili pek az bilgi vermekteydi. Ancak mesleği ile ilgili bilgileri, eserlerinin birkaç yerinde açıkça bize aktarmakta ve doktor olduğunu vurgulamaktaydı. Tarihçi tabibimiz kendi yaşı, çocukluğu ve ergenlik çağının nasıl geçtiği hakkındaki bilgileri, eserlerinin satırları arasında serpiştirdiği bazı imalarla¹⁶ bize aktarmaktadır.

Tarihçimizin, bizzat iştirak ettiği Rodos fethiyle ilgili olarak kaleme aldığı ve kaynaklarda kısaca “El-Fethiyye” adıyla anılan bir eserin bulunduğu zikrediliyorsa da¹⁷; bu isimlendirme, yazarın aynı başlığı taşıyan iki eserinden yalnızca biri olan “Rodos” seferi kesin bir dille tespit ve izah edilmiş, öteki eseri olan “Belgrad” seferinden bahsedilmemiştir. Bu yanlış elbette ki yazarımız hakkındaki araştırmaların yetersiz ve çok az olduğundan kaynaklanmaktaydı. Aynı şekilde yazarımız ve eserleri hakkında kısa ve yuvarlak ifadelerle bilgiler verildiğini müşahade ettik.

Tarihçi tabibimiz kendi yaşı ile ilgili bazı imalarda bulunduysa da, mesleğini ve bu mesleği sarayda kaç yıl icra ettiğini sarıh bir şekilde ifade etmektedir. Kanunî devri tarih yazarlarından olan bu tabibin, mesleği ve bu mesleğini icra ettiği saray hizmetinde (10) yıl geçirdiğini kendi ifadesinden tespit etmekteyiz¹⁸. Ayrıca yine Belgrad Fetih-nâmesi’nde, yazarımızın, mesleğiyle ilgili bazı ifadeleri kullandığını görmekteyiz¹⁹.

Ayrıca yazarımızın, Kanunî’ye ithaf etmek üzere yazdığı “Belgrad” seferini konu alan “Er-Risaletü’l-Fethiyyetu’s-Süleymaniyyetu” adlı eserindeki ifadelerinden bu eser yazdığı sırada orta yaşın üzerinde olduğunu, gençliğini özlendiğini ve daha fazla yaşlanmak istemediğini anlıyoruz²⁰. Aynı zamanda “Rodos” seferini anlatan “El-Fethiyyetu’r-Radossiyetu” adlı eserinde de kalbinin yorgun, dolayısıyla yaşının ilerlemiş olduğunu ifade etmektedir²¹. Tarihçimiz, gözleri daima yükseklerde biri olarak saraydaki mesleğinde iyi bir mevkiye

16 Avcı, (Dr. tezi Rodos), 81.

17 Bursalı Tahir, a.g.e., 3/166; Babinger, a.g.e., 84.

18 Tabib Ramazan, el-Fethiyye (Rodos), Paris Milli Küt. No. Arabe 1622, 3a-b.

19 a.g.y., el-Fethiyye (Belgrad), TSMK.R.1279, 105a; Avcı, a.g.e., 96, 309.

20 T. Ramazan, a.g.e., 44a-b; Avcı, a.g.e., 46, 187-188.

21 T. Ramazan, el-Fethiyye (Rodos), 173a-b.

gelmeyi düşlemekteydi. Planlarını da buna göre kurarak, eserlerini yazıp önce Sultan II. Bayezid'e, sonra Yavuz Sultan Selim daha sonra da Kanuni'ye ithaf etmekle, bu sultanların yanında itibar kazanmak ve saraydaki mesleğinde yükselmeyi hedeflemekteydi. Kendisinin, tababet mesleğinde uzun süre hizmet vermesiyle, itibar kazanması ve sarayda söz sahibi olması gereğine inanmakta, bunu da ancak sultanın gözünde yer tutması ve kendisini beğendirmesiyle mümkün olabileceği düşünülmekteydi.

Tabib Ramazan'ın; Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan (TSMK.R.) 1279'daki "Er-Risaletü'l-Fethiyyetu's-Süleymaniyyetu" adlı eseri ilk olarak; Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın tarafından, "Tabib Ramazan'ın Yeni Bir Eseri" başlığı altındaki araştırma ile ortaya çıkarılmış ve yazar hakkında, o tarihe kadar yazılan en olgun ve doğru bilgi verilmiştir²².

Yukarıdaki yerlerde işaret edilen ifadelerden de anlaşılıyor ki yazarımıza göre tababet mesleği, bütün mesleklerin en itibarlısıdır. Tarihçimiz buna dayanarak bu meslekte uzun süre hizmet etmesi ve özellikle de sarayda görev yapmasıyla, hünkârın yanında itibar görmeyi, dolayısıyla devlet erkanının saygısını kazanmayı ümit ve temenni etmektedir. Yazarımıza göre, bu meslekte hizmet veren kimseye hizmet edilmelidir, çünkü tababet mesleği bunu gerektirmektedir.

Tabib Ramazan'ın yaşı konusuna gelince, hekimlik mesleğinin o dönemlerde ancak 24-25 yaşlarında kazanılmasının mümkün olabileceği düşünülürse, tabibimizin yaşı hakkında az çok bir fikir yürütme imkanımız olur. Tabib Ramazan; Fatih Mehmed, II.Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde yaşayan bir tarihçi tabiptir. Ayrıca Tabib Ramazan'ın yaşadığı XVI. yüzyılda, tabipler arasında geçerli olan hiyerarşi mertebelerine göre; tabipler belli bir tecrübeye sahip olduktan sonra evvela Edirne Bimarhanesine ondan sonra da İstanbul Bimarhanesine hekim tayin edilmelerini müteakip Kapu (hassa) tabipliğine geçebilirlerdi. Süleymaniye Darü's-Şifası yapıldıktan sonra da, az önce saydığımız aşamalardan sonra, bir tabibin saray hekimi olabilmesi için, Süleymaniye Darü's-Şifasında hekimlik yapması, alanında ilerlemesi ve burasının başhekimisi olması gerekmektedir.

Bütün bu bilgilere dayanarak, tabibimizin saydığımız merhaleleri geçirdiğini ve ancak ondan sonra II.Bayezid'in son zamanlarında sarayına tabip ola-

22 Yurdaydın, *Kanuni'nin cülusu ve...*, 55-60.

bildiğini hesaba katarsak, saraya girdiği sıralarda (1511-2) en azından 35-45 yaşlarında olduğunu varsayabiliriz. Bu bilgilere dayanarak tarihinin 1470'li yıllarda dünyaya geldiğini tahmin edebiliriz.

Tarihçi tabibimizin vefatı hakkında hiç bir bilgimiz yok, ancak (8 Safer 929) 28 Aralık 1522'de hayatta olduğundan eminiz.

II. TABİB RAMAZAN'IN ESERLERİ:

Bu yazıyı ortaya çıkarmak üzere araştırmamızı sürdürürken, yazarımız Tabib Ramazan hakkında bilgi verebilecek kaynakların hemen hemen hepsinin kuşkulu da olsa, tabibimizin sadece iki eser yazdığından söz ettiğini ve bu iki eserin de birbiriyle karıştırıldığını gördük. Esasında yazarımız hakkında yazılan makalelerin, Prof.Dr. H.G. Yurdaydın'ın dışında, kısa bir iki cümleden ibaret olmaktan öteye geçmediğini de müşahade ettik. Tabib tarihçimizin, adından bahsedilen sözkonusu iki eserinin isimleri gördüğümüz kaynaklarda şöyle kaydedilmekteydi:

“Er-Risaletu'l-Fethiyyetu's-Süleymaniyyetu”²³, “El-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu's-Süleymaniyyetu”²⁴.

Kaynaklardaki ifadelerden, zımnen tarihçimiz Tabib Ramazan'ın başka bir eseri ya da eserlerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Biz, Tabib Ramazan'ın eserleri üzerinde çalışmalarımızı sürdürürken, yukarıdaki isimlerin iki farklı esere ait olduğunu ortaya koymamız yanında yazarın başka eserler de yazdığını kendi dilinden, kesin bir şekilde tespit ederek gün ışığına çıkardık. Yazarın, doktora çalışmalarımızda, terceme ve tahlilini yaptığımız “el-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu” adlı eserini incelerken, Belgrad seferi ile ilgili diğer eseri olan “Er-Risaletu'l-Fethiyyetu's-Süleymaniyyetu” adlı eserinde tespit ettiğimiz aşağıdaki ifadeler, bu hususu açıkça gösterir. “... Yahudilerin müminlere ve Reasullere yaptıklarını açıklayan bir risale yazdım... İşte bu sebeple bu risaleye, er-Risaletu's-Şafiyetu Fi'l-'Ulumi'l-İ'tikadiyyeti adını verdim”²⁵.

Tabib Ramazan bir başka ifadesinde, yazdığı eserlerinden bahsederek şu cümleleri kullanıyordu: “Umulur ki, Rodos'un fethi için başından sonuna ka-

23 T.Ramazan, **el-Fethiyye (Belgrad)** TSMK.R.1279; yani bu yazma, İ.A., İstanbul 1979, 11/104'te yanlışlıkla “**Tabib Ramazan'ın Rodos Fetih-nâmesi**” olarak zikredilmektedir.

24 T.Ramazan, **el-Fethiyye (Rodos)**, Paris Milli Küt. Arabe 1622.

25 T.Ramazan, **el-Fethiyye (Belgrad)**, 71a-b; Avcı, (Y.lisans tezi, **Belgrad**) 3, 69. Pekçok kaynak eseri taramamıza rağmen bu esere rastlayamadık.

dar ciddiyetle yazdığım bu risale; tıpkı merhum Sultan Bayezid han... zamanında telif ettiğimiz risalenin, ... onun tarafından iyi bir şekilde kabul görüp zengin hazinesinde muhafaza edildiği gibi, hüdavendigârın nezdinde takdire şayan olur, kabul görür ve zengin hazinesinde muhafaza edilir”²⁶.

Yukarıda ismi geçen birinci eserin konusu Yahudilerin müminlere yaptıkları kötülükler ile ilgilidir. “Yahudilerin müminlere karşı besledikleri düşmanlık duygularının, diğer dinlere bağlı olanların düşmanlık duygularından daha fazla olduğu” görüşü ise, eserin ana fikrini teşkil eder. Tabib tarihçimiz bu eserini önce Yavuz Sultan Selim’e sonra da Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etmek istemişse de, şimdilik kesin olarak bilemediğimiz bir sebepten veya sebeplerden dolayı bunu başaramamıştır²⁷.

Bu suretle, hakkında daha fazla bilgi elde edilmemiş de olsa, yazarımızın üçüncü bir eserinin varlığı, ilk defa tarafımızca tespit edilmiş bulunmaktadır. Yine yazarımızın bahsi geçen iki eserini gözden geçirirken, yaptığımız araştırma ve inceleme esnasında, Yavuz Sultan Selim’e, daha sonra Kanunî’ye takdim edilmek üzere yazılan, “er-Risaletü’ş-Şafiyetu Fi’l-’Ulumi’l-İ’tikadiyyeti” başlıklı eserine ilaveten, bu eserden önce yazdığı ve II.Bayezid’e takdim ettiği, kabul görerek saray kütüphanesinde muhafazaya alındığı, belki yazarımızın da ilk eseri olduğu bir dördüncü eserinin de varolduğunu gün ışığına çıkarmış olduk²⁸.

Tabib tarihçimizin bu ilk eserini, açık bir ifadesinden tespit etme imkân ve fırsatını bulduk²⁹. Bu bilgiler ışığında, Tabib Ramazan’ın şimdiki halde bilinen eserlerinin yazılış tarihlerine gelince, şöyle sıralanabilir:

26 Avcı, (Dr. tezi, Rodos), 197.

27 Uzunçarşılı, a.g.e., Ankara 1975, 2/523n2. Saray tabipleri arasında Yahudi tabipler de vardı. XV.Yüzyıl ortalarındaki Hekim Yakup ile II.Bayezid ve Selim zamanlarında İspanya’dan hicret eden Yasef Hamun ile oğlu Moşe Hamun bu saray hekimlerindendir. (Prof. Avram Galanti’nin, **Türkler ve Yahudiler** adlı eserinden 130-131 naklen); Osmanlıca paragrafa bk.: Kanunî zamanında aslen İspanyol olan Hekim Teodor isminde bir tabip, Sultan Süleyman’ın hassa atıbbası arasında bulunarak (Asa-yı Piran) ismiyle yazdığı bir eserini Kanunî Sultan Süleyman’a takdim etmiştir (Altı kısım üzerine olan bu eserin bir nüshası Maliyeden Başbakanlık arşivine devredilen kitaplar arasında 74 numaradadır). Anlaşıyor ki yazarımız, Yahudi tabiplerin sarayda yer etmelerine içerlemiş ve eserinde bu hıncını dile getirmiştir.

28 T.Ramazan, **el-Fethiyye (Rodos)**, 171b-172a.

29 T.Ramazan, a.g.e., 171b-172a.

1) Adı Tespit Edilemeyen, II. Bayezid'e Sunulan İlk Eseri (Ramazan 917 / Kasım 1511):

Tarihçimizin bu eserinin, ne ismine ne de muhtevasına vakıf olabildik. Eserin tıbla ilgili olma ihtimali de düşünülebilir. Ancak bu eser, büyük bir ihtimalle yazarın ilk çalışması olup; kendi ifadesi ile de belirttiği gibi II. Bayezid'e ithaf edilmek üzere³⁰ kaleme alınmıştır. Eser, Bayezid tarafından kabul görmüş ve saray kütüphanesinde muhafaza edilmiştir. Eser muhtemelen Sultan II. Bayezid'e, saltanatının son zamanlarında, yani vefat tarihi olan (Rebi-ü'l-Evvel 918) Mayıs 1512'den³¹ önce takdim edilmiştir.

Bu bilgilere ve yazarın kendi ifadesine³² dayanarak, yazar bu eserini Sultan II. Bayezid'e sunmakla saraya tabib olarak alınmıştır. Ancak müellifin ifadeleri ve verdiği tarihlere dikkat edilirse tarihçimizin saraya girişi, Ramazan 917 (Kasım 1511) tarihi olmalıdır³³. Bu da tarihçinin, eserini II. Bayezid'e Kasım 1511 (Ramazan 917) tarihinden önce tamamlayarak sunduğunu göstermektedir. Eserin dili hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Ancak yazarın, bu eserini de, zamanın bilim diline uyarak Arapça yazdığı ihtimali daha kuvvetlidir.

2) Er-Risaletü'l-Şafiyetü Fi'l-Ulumi'l-İtikadiyyeti (925 / 1520)³⁴:

Yazarın ikinci eseri olan bu risalenin, yine tabib tarihçimizin kendi dilinden edindiğimiz bilgilere göre³⁵, yazar tarafından önce Yavuz Sultan Selim'e daha sonra Kanunî Sultan Süleyman'a sunulmak üzere tamamlandığını, ancak eserin, bu sultanlara takdim edilmek istenmişse de, şimdilik tespit edemediğimiz nedenlerle, bazı engeller veya engellemelerden ötürü, Kanunî'ye ulaştırılmadığı veya ulaştırılmasının önlendiğini öğreniyoruz. Ancak o sıralarda, saraya Yahudi tabiplerin hakim olduğunu düşünürsek, bu engelin muhtemelen onlar tarafından çıkarıldığı kuşkusuna akla gelebilir. Bu suretle, hakkında daha fazla bilgi edinilmemiş de olsa, tarihçimizin ikinci bir eserinin varlığı, tarafımızca gün ışığına çıkarılmış bulunmaktadır.

30 T.Ramazan, a.g.e., 171b-172a.

31 Ahmet Uğur, **Kemal Paşa-Zade'nin VIII. ve IX. Defterleri ve Bu Defterler Işığında Yazarın Tarihçiliği**, VIII. Türk Tarih Kongresi, TTK, Ankara 1981, 1008.

32 T.Ramazan, a.g.e., 3a-b (Kasım 1511-Temmuz 1521) Ramazan 917-Ramazan 927.

33 T.Ramazan, a.g.e., 3a-b.

34 T.Ramazan, **el-Fethiyye (Belgrad)**, 71a-b; Avcı, **(Y.lisans tz. Belgrad)**, XIV, 3, 69, 141-142.

35 T.Ramazan, a.g.e., 71a-b.

Tarihçi tabibimiz; itikadî bilimlerle ilgili ve muhtevası, Yahudilere karşı uyanık olmayı tenbih eden bu eserinin içeriğini şöyle dile getirmektedir: “Bütün Yahudi taifelerine karşı dikkatli olmak, müminler için zorunludur. Özellikle de Yahudi tabiplere baş vurmanın yasaklanması ile iyilikleri emretmek, kötülüklerden de sakındırmak, alimlerin görevi olduğuna göre; mümin, peygamber ve rasullere yaptıklarını açıklayan bir risale yazdım. Bu risalenin içinde Yahudilerin; müminlere ve rasullere yaptıkları her şeyi detaylı olarak anlattım”³⁶.

Yazar, adı geçen bu eserinin, Rumeli alim ve ileri gelenleri ile devlet adamları tarafından faydalı addedilerek kabul gördüğünü ve bu risalesine niçin bu ismi verdiğinin sebebini de şu ifadesiyle anlatmaktadır: “... Bu risaleyi bütün Rumeli mevali alimleri, müftüleri, kadıları ile din ve milletin en hayırlısı olan Hoca Efendi³⁷ gördü. Bu risale onlar tarafından, hünkâra sunulmaya layık, güvenilir ve kabul edilir mahiyette bulundu. Bu risaleyi okuyan ve uygulayan herkes, büyük nimet ve engin saadete ulaşır. Dünyaları Yahudilerin şerrinden kurtulmuş olur. İşte bu nedenle bu risaleye (er-Risaletü’ş-Şafiyetu Fi’l-Ulumi’l-İtikadiyyeti = İtikadi İlimler Hakkında Tatmin Edici Risale) ismini verdim”³⁸.

Eserin yazıldığı dile gelince, unvanından da tahmin edileceği gibi Arapça olmalıdır. Eserin kaç sayfadan oluştuğu hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur.

3)Er-Risaletü’l-Fethiyyetu’l-Ungurusıyyetu’s-Süleymaniyye (30 Ramazan 927 / 3 Eylül 1521):

Tarihçi tabibimizin bu eseri, kronolojik sıralamaya göre kaleme aldığı eserlerinin üçüncüsü sayılır. Yazarın bu eserinin tek nüshası bulunmaktadır. Yazarın; son zamanlara kadar “El-Fethiyye” adıyla tek eserinin var olduğu bilinmekte, bu eserin iki nüshadan ibaret olduğu, biri Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kitaplığındaki Fehmi Ethem Karatay’ın Arapça Yazmalar kataloğunda 1279 numara ile kayıtlı iken; ikinci nüshası Paris Millî Kütüphanesi Arapça Katalogunda Arabe 1622 numara ile kayıtlı olduğu sanılmaktaydı. Daha önce bahsi geçtiği üzere aynı yanılgıya “Osmanlı Müellifleri” yazarı, Bursalı Mehmet Tahir de düşmüş ve İstanbul’daki TSMK. R.1279 nüshası Belgrad seferi iken onu, bu defa Rodos seferi sanmıştır. Tarafımızdan yapılan tetkik ve araştırmalar neticesinde yazarın “el-Fethiyye” adıyla iki ayrı eseri olduğu tespit edilmiştir.

36 T.Ramazan, a.g.e., 71a-b; Avcı, a.g.e., 68-69.

37 Zembilli Şeyhülislam Ali Efendi, meşihat süresi (1503-1526). Bk. Altunsu, Abdülkadir, **Osmanlı Şeyhülislamı**, Ankara 1972, 268, 272, 275.

38 T.Ramazan, a.g.e., 71a-b.

Eser, vasat boyda, aharlı krem rengi kağıda yazılmış bulunmakta; 193 mm boy ve 125 mm eninde dış, 128 mm boy ve 64 mm eninde iç ebatlıdır. Eser 107 yapraktan ibarettir. Sahifeler harekeli ve Osmanlı güzel neshi ile yazılmış, unvan ve serlevha mavi zemin üzerine kaydedilmiş müzehhep, cetvel ve duraklar altın suyu ile gösterilmiş yaldızlı, miklep ve düz şemselidir. Eser, mutad besmele ve hamd u sena ile y.1b'de; esas metin ise y.2a'da başlamaktadır. Sultan Süleyman'ın methedilmesiyle başlayan metin, y.107b'ye kadar devam etmektedir. Satır sayısı y.2a'dan 107a'ya kadar (11)'dir. Ancak y.1b'de (7), 107b'de ise (5) satır bulunmaktadır. Eserin cildi vişne çürüğü rengine bir deridendir. Eserin yaprakları numarasız olup, sonradan başka bir kalem tarafından numaralandırılmıştır.

Kayıtlarda “el-Fethiyye”³⁹ olarak geçmekte olan eser, yazar tarafından nesir halinde yazılan fihristinde belirtildiği gibi, bir mukaddime, on fasıl ve bir hatimeyi ihtiva etmek üzere yazılmıştır.

Yazar eserinde; sırasıyla Fatih Sultan Mehmet, II.Bayezid, Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlıklarını; Sultan Selim'in, ağabeyisi Sultan Ahmed ile arasında geçen olayları, Kanunî'nin Kızılbaş ve Çerkezlerle karşı kazandığı zaferleri hakkında kısa bilgiler vermekte, daha sonra metnin ana konusunu teşkil eden Kanunî'nin, Macaristan'ın bazı kaleleri ve Belgrad'ın fethi ile ilgili olayları düzenli bir şekilde anlatmaktadır. Eserin ismi yaprak 1a'nın ortasında çizilen bir daire içerisinde “Hazihi Risaletün Fethiyyetün Süleymaniyyetün Mute'allikatün Li Fethi'l-Kilai'l-Ungurusıyyeti ke Beligrad ve Gayrihi Mine'l-Kilai'l-Mektubeti Fi Hazihi'r-Risaleti”⁴⁰ şeklinde gösterilmektedir.

Ayrıca eserin aynı yaprağında, zamanın usta hattatlarından Şükrullah Halife Efendi tarafından yazıldığını gösteren şu ifade bulunmaktadır. “Tarih-u Belgrad bi hatti Şükrillah”⁴¹. Buna ilaveten bu eserin y.1a sol üst kısmında bir

39 Yazarın bu isim altında, eserimizin başında da anlattığımız gibi, iki eseri vardır. Biri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi R.1279'da (**Belgrad seferi**), diğeri Paris Milli Kütüphanesi'ndeki, yazarın **Rodos seferi** ile ilgili No.1622'de kayıtlı olan eseridir. Birinci el-Fethiyye'nin adı, F.E.Karatay, TSMK. R.1279 Arapça Yazmalar Kataloğu, 3/475'te “el-Fethiyye” (Belgrad) şeklinde geçmektedir.

40 T.Ramazan, **el-Fethiyye (Belgrad)**, 1a.

41 Şükrullah Halife, büyük ihtimalle H.950'de hayatta idi. Amasyalıdır. Hocası, kayınbabası Amasyalı Hattat Şeyh Hamdullah'tır. Mushaflar ve çok sayıda eserleri güzel hattıyla istinsah etmiştir. Hocasının mezarlığına defnedilmiştir. Bk. Müstakim-zade, **Tuhfe-i Hattatin**, İstanbul 1928, 226; Avcı, a.g.e., IX.

temellük notu, altında da mührü vardır. Bu notta şunlar yazılıdır: “Min Kutubi’l-Abdi’l-Fakir ila Rabbihi’l-Ğaniyyi’l-Muğni Ahmed b. Muhammed el-Med’u bi Zihni Ğafare lehuma”⁴².

Tezhibin altında besmele vardır. Metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Fasıll başlıkları ve ayetler kırmızı renktedir. Yaprakların satır araları, sağ ve sol kenarlarında, metinde geçen bazı kelimelerin açıklamasını gösteren ince rik’a ile yazılmış ilave izah kayıtları vardır. Bu izah notlarının, başka bir kalemde

42 T.Ramazan, **a.g.e.**, 1a. Mehmet Zihni Paşa Hacı (16 Receb 1262 - 17 Muharrem 1332 / Prş. 25.6.1846 - 17 Aralık 1913). Zihni er-Rumi, el-Hac Mehmed Zihni b. Mehmed Reşid el-İstanbuli er-Rumi. Edebiyatçı, fıkıhçı, dilci, Osmanlı Maarif Meclisi üyesi ve Sultanî (mülkiye) mektebi muallimidir. Mehmed Zihni, kaymakam Mehmed Reşid Efendi’nin oğludur. Medrese öğrenimi görmüş bir Türk bilginidir. Çok sayıda eserlerinden bir kısmı şunlardır:

1. Sarf-ı Arabi (1280), 18 yaşındayken bu eserini yazdı. Arapça’dır.
2. Teshil et-Tahsil Şerhi (1283), Arapça dilbilgisi.
3. Munkiz Min ed-Dalal tercemesi. Gazali’nindir.
4. Atvak ez-Zehab tercemesi. Edebiyatla ilgili olup, Zemahşeri’nindir. (1290).
5. Tuhfet el-Erib tercemesi.
6. Fayd-ı Yezdan Fi Tercemet Nasihat el-İhvan. İbn Verdi’nin “Nasihatü’l-İhvan” adlı Arapça kasidesinin terceme ve şerhidir.
7. İbn Melek’in Menar şerhi.
8. İktibas el-Envar Fi Tercemet el-Menar (Fıkıh usulü), (1294).
9. Destur el-Muvahhidin (Fıkıh, itikad ve ahlak).
10. Elğaz-ı Fıkhiyye.
11. Buğyet et-Talib Fi Tercemet Tuhfet er-Rağib (Şehabeddin Ahmed el-Kalyubi’nindir).
12. Tuhfet el-Müluk tercemesi (fıkıh).
13. el-Hakaik Mimma Fi’l-Cami es-Sağir.
14. el-Meşarık Min Hadis Hayr el-Haluk.
15. el-Kavaid et-Türkiyye.
16. el-Kavl es-Sedid Fi İlm et-Tecvid.
17. Kitab et-Teracim.
18. Kitab el-Hac.
19. Kitab ez-Zekat.
20. Kitab es-Salat.
21. Kitab es-Savm.
22. Kitab et-Tahare ve’l-İbadat.
23. Meşahir en-Nisa’ Fi’t-Tarih (2 cilt).
24. el-Muşezzeb Min el-Muktadab.
25. el-Muktadab Fi Nahvi Lisan el-Arab.
26. el-Muktadab Min el-Mütahab.
27. el-Müntahab Fi Te’lim Lüğat el-Arab.
28. Ni’met el-İslam(ilmihal).

ve daha başka eser ve risaleleri de vardır. Bk. M.Zihni Ef., **Kitab Me’ahir en-Nisa’**, İst., 1294, 1295, I/ 159 n.3; a.g.y., **el-Muhtasarat**, 3.bsk., İst., 1339, 242; İsmail el-Bağdadi, **Hediyyet el-Arifin**, İst., 1955; Meydan Laros, “**M.Zihni**” maddesi, İst., 1972-3, 8/553, 12/ 938.

çıktığı muhakkaktır. Bu da risalelerin yazarı Tabib Ramazan'ın; eserlerini, zamanın meşhur hattatlarından Şükrullah'a⁴³ yazdırdıktan sonra, yazılarını gözden geçirerek bu notları sonradan ilave ettiğini göstermektedir. Ancak bu tarihçinin Arapça'ya pek fazla vakıf olmaması nedeniyle bu notların sonradan bir başkası tarafından izah için yazılmış olması ihtimalini de, akla getirmektedir.

Eserin yazılış tarihi y.104b'de şöyle bildirilmektedir: "El-Fethiyyetu'l-Ungurusıyyetu's-Süleymaniyyetu isimli şerefli risaleyi, 927 senesinin Ramazan ayının Arefe günü, Allah'ın yardımı ve hünkaârın... himmeti ile, tamamladım"⁴⁴. Yaprak 107b'de ise, eserin tamamlandığını gösteren şu ifade bulunmaktadır: "Bu şerefli risale, bağışlayıcı Yüce Allah'ın yardımıyla Ramazan'ın elinde tamamlandı". Eserin; Kanunî Sultan Süleyman'ın, Macaristan'ın bazı kaleleri ile Belgrad'ın fethinden hemen sonra, Ramazan ayının Arefe günü 927 (30 Ramazan / 3.9.1521)'de yazıldığı yukarıdaki ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁵ Nüsha tamdır.

Eser, Kanunî Sultan Süleyman'a sunulmak üzere yazılmış ve kabul görmüştür. Bu sunuşu, yazar şu ifadesiyle anlatmaktadır: "Bir kul için en uygun iş, durumunu efendisine arz etmek olduğuna göre; ben de bu durumumu uzun uğraşlardan sonra, hünkâra arz etmek için; hünkârın gazasını kaleme almaktan başka çare bulamadığımdan, Macaristan kalelerinin fethini anlatan bu şerefli risaleyi yazarak bir vesile meydana getirdim"⁴⁶.

4)Er-Risaletu'l-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu's-Süleymaniyyetu (Ramazan 928-7 Safer 929 / Temmuz-26 Aralık 1522)⁴⁷:

Eser, Paris Millî Kütüphanesinde, Arapça Yazmalar Kataloğunda, Arabe 1622 numura ile kayıtlıdır. Eserin y.1a ve y.1b'leri boştur. Bunların üzerine eserin bulunduğu yerin adı Fransızca olarak elle not edilmiştir. Dolayısıyla serlevha ve unvan kısmı görülmemektedir. Yaprak 1a'daki Fransızca notta: "Solume de feinllets, 10 juillet 1874" yazılmaktadır. Bu da yazılan bu notun tarihini göstermektedir (10 Temmuz 1874). Yaprak 1b'de ise yine Fransızca

43 T.Ramazan, a.g.e., 1a.

44 T.Ramazan, a.g.e., 104b.

45 Yurdaydın, *Tabib Ramazan'ın Yeni Bir Eseri*, 55-60; a.g.y., *Kanunî'nin Cülusu ve...*, 16, 48.

46 T.Ramazan, a.g.e., 106a.

47 a.g.y., *el-Fethiyye (Rodod)*, 170a, 174a.

olarak el yazısıyla bu eserin, J.P.Tercier adında bir Fransız vak'anüvisçisi tarafından Fransızca olarak tanıtıldığını ve "Memoires sur la Prise de la ville et de l'île de Rhodes, Memoires de litterature de L'Academie de inscription, XXVI., Paris, 1759, s.728 ve dd"⁴⁸ deki izahatın yapıldığını görmekteyiz.

Yazarımız; kronolojik olarak dördüncü eseri olan "er-Risaletu'l-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu's-Süleymaniyyetu" adlı eserini, kendi ifadesiyle; 928 senesi Ramazan ayında yazmaya başlamıştır⁴⁹: "Çünkü o, yani Ramazan; 928 senesi Ramazan ayında (Temmuz 1522) Rodos'un fethini, sevinç, dinçlik ve mutlulukla yazmaya çalıştığı gibi ..." ⁵⁰ ve yine kendi ifadesi ile tarihçimiz eserinin bir başka yerinde bu risalesini tamamladığı tarihi şu cümleleri ile anlatmaktadır: "Bu şerefli er-Risaletu'l-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu's-Süleymaniyyetu"yu Yüce Allah'ın yardımıyla fetih günü, yani 929 yılı safer ayının 7.günü (7 Safer 929/ 26 Aralık 1522 Cuma) tamamladım"⁵¹.

Eser, bir giriş, sonra bir mukaddime, yirmi fasıl, yirmi iki bab ve bir de hatimeden oluşmaktadır⁵². Tarihçi, yukarıda geçen malumatı şu ifadesi ile bildirir: "Bu risaleyi bir mukaddime, yirmi fasıl ve bir hatime olmak üzere tertip ettim". Eser, Osmanlı güzel neshi ile yazılmış, hemen hemen tümü de harekelidir. Sayfalar cetveli, duraklar yaldızlı, miklep ve düz şemselidir. Cildi kahve rengi bir deridendir. Yaprak kenarları ve satır araları değişik bir kalemde çıkma rik'a hattıyla yazılmış notlarla açıklamalıdır. Fasil başları ve duraklar altın suyu ile yazılmış. Eser tek nüsha olarak mevcuttur. Yazarın bu çalışması da üçüncü risalesi gibi vasat boyda, aharlı, krem rengi kağıda yazılmış durumdadır. Eser, 195 mm boy ve 125 mm eninde dış; 130 mm boy, 65 mm eninde iç ebatlıdır. Yaprak 2a'dan 174a'ya kadar her sahifede (11) okunaklı satır bulunmakta ve 174 yapraktan ibaret olup, tamdır.

Tarihçimiz Tabib Ramazan, bu eserini de ikinci ve üçüncü eserleri gibi Kanunî Sultan Süleyman'a sunmak üzere yazmış, bu vesileyle de bir mevkiye sahip olmayı ve sultanın bağışlarını kazanmayı ümit etmiştir. Yazar şu ifadeyle bu tespitlerimizi kanıtlamaktadır: "Rabbilalemin'den ümit edilir ki bu risale, hünkârın nezdinde beğenilir ve iyi bir şekilde kabul görür. Zengin hazi-

48 Hammer, a.g.e., 5/23nl; Brockelmann, a.g.e., 1/32nl, 2/424; Babinger, a.g.e., 84.

49 T.Ramazan, a.g.e., 3b, 4a.

50 T.Ramazan, a.g.e., 3b, 4a.

51 T.Ramazan, a.g.e., 170a.

52 T.Ramazan, a.g.e., 4b.

nesinde muhafaza edilir; bu vesileyle de Ramazan her zaman itibarlı olur, ak-
ranın gözünde değer kazanır ve Haremeyn'in sultanı Süleyman Han'ın in'amına
nail olur"⁵³.

Eser kayıtlarda: "Fetihnâme-i Rodos"⁵⁴, "Tarih-i Feth-i Rodos"⁵⁵ °eklin-
de ve "el-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu"⁵⁶ bazılarında da "er-Risaletu'l-Fethiyye-
tu'r-Radosiyyetu"⁵⁷ olarak geçmektedir. Eserin yaprakları tamamen numara-
sızdır. Eserin fihristi nesir halinde serdedilmektedir.

III.YAZMA NÜSHALARIN FİHRİSTLERİ:

A)Er-Risaletu'l-Fethiyyetu'l-Ungurusıyyetu's-Süleymanıyyetu'nun Fihristi:

Yazarın bu eserinin nüshasını, yukarıda çalışmalarını kronolojik sıraya
koyarken tanıtmıştık. Bu risalenin ithaf konusuna gelince, yine açıklamaları-
mız esnasında, sarayda yer etmesi için Kanunî'ye sunulmak üzere yazıldığını
müellifin kendi ifadelerinden çıkarmıştık. Eserin yazılış tarihi; yukarıda da
anlattığımız gibi y.104b'de bildirilmekte, yaprak 107b'de de tamamlandığını
gösteren şu ifade bulunmaktadır: "Temmet hazihi'r-Risaletüş-Şerifetü fi yedi
Ramazan bi 'avni'l-meliki'l-Mennan"⁵⁸.

Eserin fihristi nesir halinde y.2a'dan başlayıp 5b'de sona ermek üzere şöyle
geçmektedir:

Eserin Fihristi:

Mukaddime: (5a-12a) Hünkârın öncelikle gazaya yönelmesini gerekti-
ren sebeplerin açıklanması hakkındadır. Hünkârın; Kızılbaşlara karşı gelmekten
vazgeçmesinin sebepleri.

Birinci Fasil: (12a-15b) Saltanatları süresince ömürlerini gaza ve cihadla
geçiren Osmanlı sultanlarının durumunu açıklamaktadır.

İkinci Fasil: (15b-19a) Sultan Selim Hanın; saltanat uğruna, kardeşi Sul-
tan Ahmed Han ile Bursa civarında karşılaşp çarpışması, onu mağlup etmesi,
boğdurması ve Sultan Murad Hanın yanına defnetmesi hakkındadır.

53 T.Ramazan, a.g.e., 171b-172a.

54 Bursalı Tahir, a.g.e., 3/ 166.

55 Hammer, a.g.e., 5/4.

56 Brockelmann, a.g.e., 1/32n1.

57 Babinger, a.g.e., 84.

58 T.Ramazan, a.g.e., 107b; Avcı, a.g.e., 98.

Üçüncü Fasil: (19a-27a) Sultan Selim'in; ilk önce Kızılbaşların üzerine hareket etmesi ve onları yenip zayıflatarak gazi olması hakkındadır.

Dördüncü Fasil: (27a-32b) Sultan Selim Hanın; Çerkezlerle, Mısır, Halep ve Şam sultanlarına galip gelmesi, böylece hac yolunu açması ve gaziler sınıfına katılması hakkındadır.

Beşinci Fasil: (32b-48a) Sultan Süleyman Hanın, Sultan Selim Han zamanında kapanan gaza kapısını açması. Batıdaki düşmanları yenerek bazı kalelerini fethetmesi hakkındadır.

Altıncı Fasil: (48a-53a) Bögürdelen'in, Rumeli askerlerinin gayretiyle Ahmed Paşa tarafından fethedilmesi hakkındadır.

Yedinci Fasil: (53a-63b) Sava nchri üzerine ahşap köprü kurulması, köprü'nün tamamlanmasından kısa süre sonra aşırı yağmurların yol açtığı selle yıkılması ve Sultan'ın, Sava'dan Sirem'e gemiyle geçmesi hakkındadır.

Sekizinci Fasil: (63b-74a) Kanunî'nin Sava'dan Sirem'e gemiyle geçmesi, Belgrad karşısında her yere hakim yüksek bir mevziye yerleşmesi, Belgrad'ı fethetme hazırlığına başlaması, yıkılan köprü'nün Tuna ve Belgrad'a yakın bir yere kurulması için; Sultan Mehmed Han zamanında imal edilmiş zincirlerle gemileri birbirine bağlayarak iki kıyıyı bir araya getirmesi hakkındadır.

Dokuzuncu Fasil: (74a-92b) Belgrad'ın; Neboysa'ya yakın kulenin altının kazılıp havaya uçurulmasıyla, teslim alınmasını açıklar.

Onuncu Fasil: (92b-99a) Gazanın dünyevî ve uhrevî sevaplarıyla, hünkârın, bu fetihle dünyanın dörtte birine hakimiyetini beyan eder.

Hatime: (99b-107b) Belgrad'ın fethedilmesi ve Zemin Kalesinin taşlarıyla tamiri, savunma silahlarıyla tahkim edilmesi ve hünkârın İstanbul'a hareket etmesini açıklar.

Bunlara ilaveten, daha önce Belleten IV, 53-87 sonunda rastladığımız "Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın muhasara planı"⁵⁹ başlıklı makalenin sonundaki Belgrad'ın muhasara planının TSMK. Arşiv Kitaplığında 4689 Numara ile kayıtlı olduğu belirtiliyorsa da, yerinde araştırmamız neticesinde bu numarada, söz konusu planla ilgili olmayan bir başka belgeyle karşılaştık. Arşiv'de yaptığımız inceleme sonucu adı geçen planın gerçek numarasının 9440 olduğunu tespit ettik. Ayrıca bu planın "1492'de Hadım Sü-

59 Fevzi Kurtoglu, *Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Planı*, Belleten, IV/56-58 ve Lev.II, Ankara 1940.

leyman Paşa'nın Semendire valiliği sırasında yapılmış olması iktiza eder" ifadesi yer almaktaysa da, TSMK. Arşiv kayıtlarında eski yazı ile aynen şu ifade geçmektedir: "927H, 1521M. senesinde ve Kanunî Sultan Süleyman zamanında Macarlara ait Belgrad Kalesinin muhasarasına ait sulu boya resim". Renkli sulu boya ile ve elle yapılan Belgrad'a ait bu planın birkaç yeri telef olduğu için hizmete sunulmamaktadır. Israrlı ricamız ve TSMK. Arşiv kitaplığını birkaç ay aralıklarla araştırma ziyaretimiz üzerine görebildik ve üzerindeki Osmanlıca notları, bakarak tek tek elle yazdık ve yukarıda adı geçen makalede gösterilen notların aynısı olduğunu gördük. Bu planın ebadı: Eni 122 cm, boyu 282 cm'dir.

Kanunî döneminin bu önemli kaynağının, devrin diğer kaynakları arasındaki yerini göstermek üzere tam bir fikir verebilmek için, şüphesiz yazma eserin muayyen bir mesele hakkında verdiği malumatı, hiç olmazsa muasır bir diğer Süleyman-nâme ile karşılaştırma zarureti vardır.

Bu hususta araştırmamıza yarayacak eserleri çok önceden tespit etmiş, yerinde görmüş veya yurtdışından getirtmiştik. Konumuzla ilgili diğer kaynakları getirtmek pahalıya da mal olsa, onları gücümüz dahilinde elde etmeye çaba gösterdik. Bu kaynakların bir kısmının mikrofilmini aldık, diğerlerini de ya elle yazdık ya da fotokopisini temin etmeye çalıştık.

Bu eseri, Kanunî'nin ilk Macaristan seferi ve Belgrad'ın fethi hakkında verdiği malumatı, bu devre ait, görebildiğimiz belki de sınırlı sayılabilecek muasır ve tali kaynaklarla karşılaştırmayı yeterli buluşumuz, imkânlarımızın ortaya koyduğu bir zaruretin neticesidir. Burada maksadımız bir metin tenkidinden daha çok, yazarımız Tabib Ramazan'ın, yukarıda adı geçen konu hakkında verdiği malumatın, görebileceğimiz kaynaklarla olan benzerlik ve farklılık derecesini, hiç olmazsa şimdilik fihristinden, tespit edip bu konuyu aydınlatmaktır.

Tarihçi Tabib Ramazan; metinde Kur'an ayetleri, hadis-i şerifler ve darb-ı mesellere de yer vermiştir.

Belgrad seferini anlatan "el-Fethiyye"; XVI. yüzyılın Türkiye'sine ait mühim bir kaynaktır. Belgrad'ın fethine ait fetihnâmelerin fazla olmaması dolayısıyla, müşahit bir yazarın eserinin ne denli önem taşıyacağı ortadadır. Bu eserin; verdiği bilgileri, ortaya attığı konuları, yerli ve yabancı, çağdaşı ve tali kaynaklarla, özellikle de arşiv malzemesine dayanarak doğrulama imkânına sahibiz. El-Fethiyye; XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde, II.Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde, uzun zamandan beri duraklayan gazaların, Osmanlı Dev-

letin yeniden Batıya yönelik fetihlerinin başlamasını dile getiren bir eserdir.

Yeri geldikçe edebi yeteneğini göstermek isteyen yazar, olayları, özellikle de Belgrad kalesinin fetih olaylarını biraz detaylı olarak anlatmaktadır. Tarihçinin, sırası geldikçe, hâdiseleri ayet, hadis ve darb-ı mesel, bazan da şiirlerle süslemesi bize, kendisinin iyi bir bilgi sahibi olduğunu göstermek istediğini ifade etmektedir.

Devrindeki devlet adamı, asker ve reayanın daima sultanın yanında ve ona bağlı kullar olduklarını, bununla gurur duyduklarını ve o yüzyıl başlarındaki Belgrad fethi olaylarını, aynı konuyu ele alan diğer yazarlara göre daha geniş ve sistemli bir biçimde anlatan yazar, padişahın mutlak bir otoriteye sahip olduğunu her fırsatta tekrarlamaktadır. Kanunî'den önceki devirlere kısa atıflarda bulunmasının sebebi, Fatih Sultan Mehmed'ten sonra, Batıya karşı gaza kapısının kapandığını ve bu kapının ancak Kanunî devrinde yeniden açıldığını anlatmak istemesidir. Eserdeki ifade ve olayların zikri ile sıralanması dikkatle incelendiğinde el-Fethiyye'nin, o zaman için muasırı bazı eserlere kaynaklık yapmış olmasının da muhtemel olduğu anlaşılır.

Bunlara ek olarak tarihçi tabibimiz; Belgrad seferine iştirak ettiği sırada kaleme aldığı bu eserinde Belgrad'ın, dış ve iç kaleden oluştuğunu, dış kalenin isminin Maraş⁶⁰, iç kalenin de Ahmedek olduğunu, ayrıca Belgrad'ın teslim tarihinin bazı kaynaklarda zikredilen 26 Ramazan 927⁶¹ yerine 24 Ramazan 927 olduğunu ifade etmesi dikkate şayandır. Bize göre de bu tarih daha gerçekçidir; zira Tabib Ramazan bu seferin içinde yer almış ve olayların şahididir. Ancak yine bazı ifadelerinden de anlaşılacağı gibi yazarımız, bu gazanın bütün hadiselerine şahit olamamıştır⁶².

B)Er-Risaletu'l-Fethiyyetu'r-Radosiyyetu's-Süleymaniyyetu'nun Fihristi:

Tabib Ramazan bu dördüncü eserini, yukarıda da bahsettiğimiz gibi; bir mukaddime, yirmi fasıl ve bu fasılların bazılarını iki bazılarını da altı baba bölerek yirmi iki bab ve bir de hatime şeklinde, kaleme almıştır. Tarihçimiz eserinde, yaprak 2a'dan başlamak üzere, ömürlerini gaza ile geçiren önceki Osmanlı sultanları için mutad hamd u senalarla kısaca dua etmekte ve bu sultan-

60 Bostân, a.g.e., 24a; Yurdaydın, a.g.e., 30'da bu isim Bareş olarak geçer.

61 Krs. Bostân, a.g.e., 23b ve Matrakçı Nasuh, **Süleyman-name**, TSMK. R.1286, 44b'de bu tarih 26 Ramazan olarak gösterilir. Sa'i, **Feth-i Kal'e-i Belgrad**, Süleymaniye Kütüp., Esad Ef., 2175/2, 39a, 47a'da ise bu tarih 25 Ramazan olarak geçer.

62 T.Ramazan, a.g.e., 55a-56b, 67a; Avcı, a.g.e., 55-56.

ların Rodos'u fethetmelerinin mümkün olmadığı ve burasının fethinin onlar için müyesser kılınmadığını, bu fethi ancak Kanun'nin başarabildiğini anlatmaktadır. Daha sonra eserin ana konusu olan sefer hazırlıkları, Rodos'a hareket ederken yapılan divan toplantıları ve adanın alınmasını yazmaktadır. Yazar eserinin fihristini şu sayraklarda zikretmektedir:⁶³

Eserin Fihristi:

Giriş: (2a-14b) Osmanlı sultanlarına dua edilmekte. Rodoslu düşmanların durumundan bahsedilmektedir.

Mukaddime: (14b-24b) Belgrad seferi üzerinden bir yıl geçmeden, Kanunî'nin 928'de Rodos seferine çıkmasını gerektiren sebepler.

Birinci Fasil: (24b-42a) Beş baktır: Rodos'un tanıtımı, özellikleri, yapılaş tarihi, kalesinin hangi mevkiye yerleştirildiği hakkındadır.

I.Bab: (25a-26b) Sıradan bir kalenin tanıtımı ve yapılaş sebepleri.

II.Bab: (26b-29a) Rodos'un yapılaş tarihi ve diğer kalelerden farkı.

III.Bab: (29b-34b) Kale içindeki diğer kaleciklerin sayısı, muhafızları, depo, hapishane vs.

IV.Bab: (34b-36b) Kale içindeki Frenk ve Rum kalecikleri ve muhafızları.

V.Bab: (36b-42a) Kaledaki evlerin sayısı, özellikleri, ibadethaneleri.

İkinci Fasil: (42a-50b) Beş baktır: Mustafa Paşanın, deniz yoluyla Rodos'a hareket etmesi.

I.Bab: (42a-44b) Mustafa Paşa'nın 11 Receb 928/7.6.1522'de İstanbul'dan ayrılması ve gemilerle Rodos istikametine hareket etmesi.

II.Bab: (44b-46b) Sakız kalesi muhafızlarının Mustafa Paşa ve adamlarını ağırlamaları.

III.Bab: (46b-47b) Çok sayıda gemilerle, düşmanın deniz yolunun kesilmesi.

IV.Bab: (47b-48b) Mustafa Paşanın Rodos'a varması.

V.Bab: (48b-50b) İskeleden kaleye doğru yol açılması ve top mevzilerinin tayini.

Üçüncü Fasil: (50b-58b) Dört baktır: Hünkârın, kara yoluyla Rodos'a doğru hareket etmesi.

I.Bab: (50b-52a) Hünkârın İstanbul'dan ayrılması.

II.Bab: (52a-54b) Hünkârın, askerleriyle birlikte Kütahya'ya varması ve burada divan toplantı yapması.

III.Bab: (54b-55b) Anadolu ve Rumeli Beylerbeyileri, Yeniçeri Ağası ve Kapukullarının Kütahya'dan ayrılarak Rodos'a doğru hareket etmeleri.

IV.Bab: (55b-58b) Ahmed Paşanın, hünkârın emriyle, kendisinden Ilıca'da ayrılması ve Rodos'a hareket etmesi.

Dördüncü Fasil: (58b-73a) Hünkârın, 1 Ramazan 928'de Rodos'a varması ve kalenin fethedileceğine dair deliller.

Beşinci Fasil: (73a-77b) Devlet erkanının Rodos'ta divan toplantısı, fetihle ilgili bilgi teatisi, hünkârın, onları teşviki hakkındadır.

Altıncı Fasil: (77b-90a) Devlet erkanının, dış engelleri kaldırarak kaleyi yıkmaya başlamaları.

Yedinci Fasil: (90a-92b) Düşman tarafından sıkı bir engelin ortaya çıkması hakkındadır.

Sekizinci Fasil: (92b-99b) Ahmed Paşa cephesinde bulunan kale kapısından bir düşmanın dışarıya çıkararak, içerideki tuzakları, engelleri ve kalenin sağlamlığını bildirerek; bu engellerin kaldırılması halinde bile Ahmed Paşa ile Pirî Paşa cephelerinden fethin çok zor olacağını, Mustafa Paşa cephesindeki hendeğin uzun sürede doldurulamayacağını haber vermesi hakkındadır.

Dokuzuncu Fasil: (99b-106b) İki baplır: Hünkârın, 2 Zilkade günü kaleyi fethetme emrini vermesi. Aynı gün bütün askerlerin fethi ve çarpışmaya hazır olması; ancak Pirî Paşa ile Ahmed Paşanın, lağım kazma işlerini bitirememeleri sebebiyle fethi başlamanın 3 Zilkade'ye ertelenmesi.

I.Bab: (99b-103a) Tellalların, karadaki askerleri savaşa çağırmaları hakkındadır.

II.Bab: (103a-106b) Tellalların, denizdeki askerleri savaşa çağırmaları.

Onuncu Fasil: (106b-112b) 3 Zilkade günü fethi başlanması, fethin gerçekleşmemesi, Ahmed Paşanın, kaledeki dış engelleri ortadan kaldırmaya ve kaleyi temelinden yıkmaya çalışması.

Onbirinci Fasil: (112b-120a) Bu münasebetle Ferhad, Husrev ve Şirin'in, hikâyelerinin anlatılması.

Onikinci Fasil: (120a-124b) Ahmed Paşanın, kaleyi temelinden balta ile ve ateşe vermekle yıkmaya çalışması; yıkılan kale içinde bazı engellerin ortaya çıkması ve söz konusu engellerin ortadan kaldırılması.

Onüçüncü Fasil: (124b-126b) Ahmed Paşanın, iç engelleri ortadan kaldırması hakkındadır.

Ondördüncü Fasil: (126b-134b) Sözkonusu engeller ortadan kaldırılmadan kalenin fethine başlanması, düşman tarafından ortaya çıkarılan bazı yeni

engeller yüzünden bu saldırının da başarısızlığa uğraması.

Onbeşinci Fasil: (134b-136a) Ahmed Paşanın, sözkonusu engelleri, o zamana kadar eşi görülmemiş bir yöntemle ortadan kaldırması.

Onaltıncı Fasil: (136a-139b) Piri Paşanın girişiyle deniz tarafındaki dış engellerin ortadan kaldırılması.

Onyedinci Fasil: (139b-160b) Altı baplır: Piri Paşa ve Ahmed Paşanın, dış ve iç engelleri ortadan kaldırmaları, hünkârın, eski Rodos'u tamir etme emriyle, Rodoslu düşmanların paniğe kapılması.

I.Bab: (140a-145b) Hünkârın emriyle eski Rodos'un tamirine başlanması, tamir edilmesinin sebebi, Rodoslu düşmanların, durumlarını muhafızlarına bildirmeleri.

II.Bab: (146a-151a) Rodoslu düşmanların, durumlarını Aziz Jan'a bildirerek ondan yardım istemeleri.

III.Bab: (151a-155b) Aziz Jan'ın, askerlerini, kaleyi hünkâra teslim etmelerini engellemesi, onlara Muharrem'in ortasında Müslüman askerlerin he-lak olacaklarını söylemesi, düşmanın da Müslümanlarla Muharrem ayının orta-sına kadar savaşa devam etmesi.

IV.Bab: (155b-156b) Düşmanın, Muharrem'in ortasında gelecek yardımdan ümidini kesmesi, hünkârdan aman dilemeleri ve suçlarını bağışlaması şartıyla kaleyi kendisine teslim edeceklerini bildirmeleri hakkındadır.

V.Bab: (156b-157b) Kaleyi teslim edeceklerini söylemeleri üzerine hün-kârın, düşmanın suçlarını bağışlaması.

VI.Bab: (157b-160b) Düşmanın, sözünde durmaması üzerine, Yeniçeri Ağasının birkaç düşmanı öldürmesi ve kaleyi fethettikten sonra da, kalenin baş muhafızı Migale Mastur'ı da öldürmekle tehdit etmesi.

Onsekizinci Fasil: (160b-163b) Kaledeki düşmanların, cezalandırılan askerlerini görmeleriyle korku ve paniğe kapılarak, tekrar kaleyi hünkâra tes-lim edeceklerini bildirmeleri.

Ondokuzuncu Fasil: (163b-164b) 7 Safer, Perşembe günü kalenin teslim alınması ve aynı gün hünkârın sancağının Arap Kule'sine çekilmesi.

Yirminci Fasil: (165a-166b) Ferhad Paşanın aynı gün Rodos'a varışı.

Hatime: (166b-174a) Rodos'un fethinden sonra, hünkârın İstanbul'a ha-reket etmesi hakkındadır.